

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 LIEPOS 25 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 141 (30)

SAŽINĖ IR KULTŪRA

Kai kas mėgsta sakyti, kad negalima painioti kūrėjo ir jo kūrinį. Ir išties – neretai pasitaiko, kad net išdavikas sukuria gerus kūrinius. Tai amžinas ginčas, amžina kaip pasaulis tema, amžinas klausimas. Ar išpažinus, meniškai išreiškus ją kūrinį, kūrėjui atleidžiama? Nežinau. Tik žinau, kad labai daug kūrėjų miršta ne sava mirtimi, išprotėja, nutyla kūryboje, nors po to dar ilgai, kaip žmonės, gyvena.

Dar žinau, kad jeigu kūrėjas įsivelia į politiką ir ten elgiasi nesąžiningai, tai pasekmės būna labai skaudžios, ir svarbiausia – ne jam vienam. Skaudžios visam tautos kultūriniam gyvenimui. Kaip čia neprišiminsi rusų klasiko Aleksandro Puškino žodžių: „Genijus ir niekšybė – nesuderinami.”

Kas galėtų paneigti, kad Lietuvoje politika yra nesąžininga. Būkim biedni, bet teisingi – per keletą metų sunku pakeisti kolonistų nuožmiai diegtą mąstymą ir elgesį, požiūrį, kad valdiško daikto vagystė – ne vagystė, nes tas daiktas – niekieno, nejasmenintas. O lietuviai okupacijoje tikrai nesijautė savo šalies šeimininkais. Vogė dažnas kolūkietis, mėsininkas, statybininkas ir kiti, o iš kultūrininkų net būdavo šaipomasi, kad jų prastas darbas, nes ten nėra ką pavogti.

Deja, deja... Buvo galima vogti ir ten, tik gal kiek mažesniais mastais ir vagiančiųjų procentais mažiau. Bet pasikeitė laikai, atsirado didesni pinigai, ir į kultūrą plūstelėjo, kaip liaudis sako, net šalia kultūros nemiegoję žmonės, o būdami aktyvūs, prisimušė į vadovų postus. Ir kaip iš gausybės rago pasipylė skandalai, susieti su vagystėmis kultūros srityje.

Prisiminkim kad ir programos „Vilnius – Europos kultūros sostinė”, Lietuvos vardo tūkstančio metų minėjimą ir kitus projektus, kuriuose kultūrai skatinti skirti pinigai buvo ne tik švaistomi (kaip pas mus sakoma – „išplaunami”), bet netgi **viešai** skiriami jokios išliekamosios vertės neturintiems „kultūriniam” objektams.

Sąžiningi menininkai, pasijutę bejėgiai prieš senąją ir naująją kultūrinę nomenklatūrą, ėmė trauktis iš kultūros politikos, nenorėjo teptis ne tik rankų, bet ir prarasti sąžinę. O tokie sąžiningi don kichotai, tikri kultūros žmonės, kaip kol kas dar kultūros ministras Remigijus Vilkaitis, buvo ir yra aršiai puolami net savo partiečių. Nes kai pasirodys šitas straipsnis, Remigijus Vilkaitis jau gali ir nebūti kultūros ministru. Pas mus mokama greitai ir operatyviai sudoroti sąžiningus menininkus.

Nebijokime prisipažinti, kokie esame.

Reikia laiko. Gal Dievas pasigailės Lietuvos ir nereikės lietuviams kaip žydams klaidžioti po dykumas, kol išmirs vergų karta.

Duok Dieve, iš visos širdies Tavęs to prašau. Ir drįstu to prašyti, nes juk nėra pas mus viskas taip blogai. O ir didžioji dalis menininkų – sąžiningi žmonės.

Petras Mendeika

Senamiesčio langai.

V. Skibiniauskaitės nuotr.

Per Lietuvą einančiam

kai neskauda
tai labai graži Lietuva
bet kas ją išgelbės
nuo atšliaužiančio pykčio ledyno

leisk paglostyti tavo ranką
piktas žmogau
manyje yra tavęs
tavyje yra manęs
tai jau turime ką turėti
ką mylėti jau turim

tik nė vienas nežinom
ko nori iš mūsų istorija
ko siekia gamta
mūsų mirties
(rodos siela jaučia kažką
vargšė pasakyt nemoka)

Justinas Marcinkevičius

Kitas *Kultūros* numeris išeis
rugsėjo 5 dieną.
Iki pasimatymo rudenį!

Redaguoja **Renata Šerelytė** rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja **Jonas Kuprys**

Šio šeštadienio *Kultūros* turinys

- 1–as psl. **Petras Mendeika**. Sąžinė ir kultūra.
- 2–as psl. **Ona Voverienė**. Priglundęs prie tautos šaknų.
- 3–as psl. **Juozas Skirius**. „Draugai” – 100 metų.
- 4–as psl. **Aldona Žemaitytė**. Kaimas – mielas nemielas.
- 6–as psl. **O. Ališytė – Šulaitienė**. Alvito knygnešiai ir daraktoriai.
- 7–as psl. **Raimundas M. Lapas**. Pagal profesiją – kunigas...
- 8–as psl. **Algirdas Verba**. Eilėraščiai.

PRIGLUDEŠ PRIE TAUTOS ŠAKNŲ

JAV leidžiamam dienraščiui „Draugas“ – 100 metų

ONA VOVERIENĖ

Liepos 9 d. Vilniuje Nacionalinės dailės galerijos konferencijų salėje buvo iškilmingai paminėtas JAV leidžiamo dienraščio „Draugas“ 100 metų jubiliejus. Konferenciją savo dalyvavimu pagerbė Lietuvos Prezidentas Valdas Adamkus, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės skyrių įvairiose pasaulio valstybėse vadovai, Lietuvos ginkluotųjų pajėgų vienas iš kūrėjų ir buvęs Lietuvos kariuomenės vadas, gen. Jonas Kronkaitis, kiti garbūs svečiai.

Mokslotyrinėje literatūroje teigiama, kad 100 metų žmogui, juo labiau laikraščiui, tai ta riba, kurią peržengęs tampa amžinas, kaip tautos istorinė vertybė. „Draugas“ ir jo leidėjai, skelbdami amžinąsias Tautos vertybes Tikėjimą ir Lietuvybę tą ribą peržengė. Gal dėl to ir didelė Nacionalinės dailės galerijos konferencijų salė vos besutalpino atėjusius pagerbti dienraštį „Draugas“ ir jo jubiliejų.

Renginį pradėjęs Nacionalinės dailės galerijos direktorius R. Budrys, pasveikinęs „Draugo“ leidėjus, jo autorius ir skaitytojus jubiliejaus proga, šį renginį pavadino „nepaprastai svarbiu Lietuvai kultūrinio ir istoriniu įvykiu“.

Draugo fondo tarybos pirmininkė ir dienraščio leidėjų narė pirmininkė Marija Bareikaitė-Remienė, jubiliejinėje konferencijoje sutiktos knygos „Draugui-100. Už Tikėjimą ir Lietuvybę“ sudarytoja, savo kalboje pabrėžė, kad „Draugas“ nuo pat jo įkūrimo pradžios, 1909 m. liepos 12 d., iki šiol ištikimai stovi Tikėjimo ir Lietuvybės sargyboje. Su didele pagarba ji prisiminė, jau į Amžinybę išėjusius, „Draugo“ iniciatorių kun. Antaną Staniukyną ir pirmąjį redaktorių kun. Antaną Kauką, kitus jo redaktorius šimtmečio tėkmėje, kurie dienraščiui atidavė viską, ką turėjo gražiausia – savo širdį, svajones, jaunystės entuziazmą, didžiąją dalį savo gyvenimo, tuo patvirtindami, kad lietuviai, dėl vieno ar kitų priežasčių palikę savo gimtąją šalį, Horacijaus žodžiais tariant, „palieka žemę, bet ne dvasią“. Todėl ir „Draugas“ visą šimtmetį buvo pasaulio lietuviams, kaip švyturys, liepsnojęs Tėvynės meilės šviesa ir puoselėjęs didžiąsias Tautos vertybes – tikėjimą, tautiškumą, gimtąją kalbą, Tautos istoriją, laisvės ir nepriklausomybės siekį. Ir dabar „Draugas“ išliko aukščiausiam Tautos vertybiniame lygmenyje, kuo, deja, nega-

LR Prezidento V. Adamkaus sveikinimo kalba.

S. Birgelio nuotrauka

li pasigirti nė vienas Lietuvoje leidžiamas laikraštis.

Išsamų pranešimą apie „Draugo“ nueitą šimtmečio kelią perskaitė istorikas dr. prof. Juozas Skirius. (Sutrumpintas pranešimo tekstas spausdinamas šiame numeryje – red.)

Lietuvos Prezidentas Valdas Adamkus savo sveikinimo kalboje širdingai padėkojo knygos sudarytojai ir renginio organizatorei Marijai Remienei už jos pasiaukojančią veiklą, pavadino ją „Draugo“ ir lietuvių išėivijimo kultūrinio gyvenimo siela. „Draugą“ Prezidentas įvertino, kaip tvirčiausią lietuviybės uolą pasaulio politinių ir socialinių katalikizmo vandenynė, neleidusią nei vienam lietuviui suabejoti kovos iš Lietuvos išlaisvinimo iš okupacijos siekiu ir jos prasme, pabrėžė, kad, nors „Draugas“ ir buvo tolerantiškas visų pažiūrų lietuviams išėivijoje, tačiau jis buvo nepalenkiamas ir kovingas kelyje į Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Nors „Draugo“ leidėjų ir redaktorių darbo sąlygos pokario metais buvo labai sunkios, jie parodė tikrą ir nuoširdų pasiaukojimą lietuviybės ir pačios Lietuvos laisvės labui.

Knygos „Draugui – 100. Už Tikėjimą ir Lietuvybę“ sudarytoją ir konferencijos dalyvius sveikino ir prasmingą kalbą pasakė knygos „Ižangos žodžio“ autorius, JAV Lietuvių Bendruomenės narys Algimantas S. Gečys, JAV Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininkė Regina Narušienė, „Draugo“ korespondentas iš Lietuvos J. Burdulis, kun. Ričardas Doveika, aukštai įvertinęs „Draugo“ vaidmenį Pasaulio Lietuvių Bendruomenėje, visą šimtmetį nešusį ir dabar tebenešantį didžiausias Tautos vertybes – tautiškumą, katalikybę, Tėvynės meilę ir tikėjimo prasmę, lietuvišką kultūrą.

Jubiliejinės konferencijos dvasią nuostabiai sustiprino lietuvių folklorinis ansamblis „Ūla“ (vad. Janina Bukantaitė), savo dainomis nuvedęs konferencijos dalyvius į Dzūkijos girias, jos didvyrišką praeitį, žydinčius sodus ir pievas, močiutės ir mergelės dzūkaitės rūpes-

L. Timukienės nuotrauka

čius, bernelio artojų vargus ir džiaugsmus.

Ir mes, „Draugo“ skaitytojai ir korespondentai, palydėdami dienraštį „Draugas“ į jo antrojo šimtmečio kelią, linkime jam ir toliau šviesti lietuviybės liepsna, puoselėti Tėvynės meilės, Tikėjimo ir Lietuvybės amžinąsias vertybes, visuomet išlikti prie giliųjų Tautos šaknų, dar neišdegintų ir neiškapotų, kad Lietuva, pradėjusi savo istorijos antrąjį tūkstantmetį jo pabaigoje išliktų tvirta savo lietuviybės dvasia ir stipri savo valstybingumo galia, gerbiama pasaulio tautų ir valstybių.

Vilnius, 2009 m. liepos 14 d.

M. Remienė pasirašo (d.) į „Draugo“ istorijos knygą. Šalia – E. Baltrušaitienė.

A. Škiudaitės nuotrauka

JAV lietuvių laikraščiu *Draugui* – 100 metų

JUOZAS SKIRIUS

Pranešimas skaitytas dienraščio *Draugas* šimtmečio jubiliejaus vakare 2009 m. liepos 9 d. Nacionalinės dailės galerijoje, Vilniuje. Pateikiame sutrumpintą.

Draugo atsiradimas 1909 metais ir jo virtimas į dienraštį 1916 metais

Ant istoriko A. Kučo, XX a. pradžioje Amerikos lietuviai katalikai dar nebuvo reikiamai susiorganizavę. Veikė daug draugijų, 39 lietuvių parapijos, tačiau visus vienijančios tvirtesnės organizacijos katalikai neturėjo, o taip pat reikėjo stipresnio katalikiško laikraščio, kuris apimtų visas lietuvių ateivių gyvenimo ir darbo sritis. Katalikų vienybės iniciatoriumi ir uoliausiu organizatoriumi tapo kunigas Antanas Staniukynas, kuris 1908 m., nuvykęs į Waterbury rinkti aukų steigiamam Šv. Kazimiero moterų vienuolynui, atvirai išsikalbėjo su vietos klebonu Petru Siaurūsaičiu apie visus tarp kunigų vykstančius nesusi-pratimus. Kun. A. Staniukynui kilo mintis steigti lietuvių kunigų organizaciją ir sutelkti visus lietuvius į vienybę. Jis parengė įstatų projektą,

Vilniaus Pedagoginio universiteto profesorius J. Skirius

pavadinta *Sąjungos* sumanymu, jį atspausdino ir išsiuntinėjo visiems JAV lietuvių kunigams. Kunigų sąjungos numatyti tikslai buvo katalikiškas laikraštis, mokykla, misija, blaivybė, imigracija. A. Staniukyno iniciatyva susilaukė kunigų pritarimo. 1909 m. gegužės 5 d. Niujorke įvyko pirmasis visuotinis lietuvių kunigų susirinkimas, kur buvo įkurta *Amerikos lietuvių Romos katalikų kunigų sąjunga* (1920 m. pervadinta *Kunigų vienybe*). Pirmininku išrinktas kun. A. Stasiukynas, sekretoriumi – kun. Antanas Kaupas. *Kunigų sąjunga* ir nutarė leisti dar vieną katalikišką laikraštį *Draugas*, kurio redaktoriumi buvo išrinktas kun. A. Kaupas.

Draugo atsiradimui, kaip man atrodo, tam tikros įtakos turėjo ir nuo 1908 m. JAV valdžios pripažinimas lietuvių, kaip atskiros etninės grupės, egzistavimą Amerikoje (tuo metu vyko JAV gyventojų surašymas ir surašymo blankuose atsirado įrašas „Lithuanian“). Tokiu būdu lietuviai buvo išskirti iš lenkų ir net tarp rusų. Lietuviams susidarė sąlygos lengviau atsispirti lenkų įtakai Amerikoje. Tai sustiprino tautinį pasididžiavimą tarp lietuvių išeivių, skatino lietuvių telkimąsi, lietuvišką švietimą ir kultūrinę veiklą.

1909 m. savitrašius *Draugas* tapo pagrindinės JAV lietuvių katalikų organizacijos *Lietuvių Romos katalikų susivienijimo Amerikoje* oficiozu. Taigi, pradėjo savo kaip pirmajam laikraščio, kelią. Nuo 1912 m. liepos 4 d. perkeltas ir leidžia-

mas Čikagoje iki šios dienos.

Prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas (1914–1918 m.) sujudo išėiviją, nes atsirado viltis po karo atkurti Lietuvos valstybę. Išeiviai pageidavo daugiau žinių apie padėtį karo siaubiamoje Lietuvoje. Be to, išėivijos organizacijos sustiprino savo veiklą, siekiant gauti Lietuvai nepriklausomybę – buvo renkamos aukos ir finansuojamas Europos lietuvių veikimas, siunčiami delegatai į Europą susitikti su Lietuvos atstovais. Apie tai taip pat reikėjo informuoti Amerikos lietuvius. Kilo mintis savitrašius versti brangesniu dienraščiu. Manau, kad buvo dar viena priežastis – ta, kad JAV lietuviai socialistai nuo 1914 metų turėjo pirmąją išėivijoje dienraštį *Naujienos*, redaguojamą dr. Pijaus Grigaičio. Šis laikraštis buvo gana stiprus katalikiškos spaudos oponentas ir katalikams reikėjo operatyviau reaguoti į kritiką. Todėl 1916 m. ko-vo 31 d. *Draugas* pradėtas leisti kaip dienraštis.

Draugo reikšmė Amerikos lietuvių gyvenimui 1909–1940 metais

Nuo pat pradžių laikraštyje ryškėjo dvi žinių grupės – žinios iš lietuvių kolonijų ir iš įvairių Lietuvos vietovių. Tai buvo daroma tiksliai, nes išėiviai gaudė nors ir mažiausią informaciją iš savo gimtųjų vietų. Tradiciškai pateikiama svarbiausia informacija apie pasaulio ir JAV įvykius. Laikraštyje nuolat buvo rašoma išėivijos švietimo, moralės ir tikybos klausimais. Fiksuoja lietuviškų bažnyčių atidarymas, renginiai, vykę įvairiose parapijose, pateikiamos ištisos parapijų istorijos. Laikraščiui virtus dienraščiu, šis leidinys tampa savotiška, gana detalioje Amerikos lietuvių gyvenimo kronika. Tai pirmiausia nuopelnas laikraščio redaktorių, apie kuriuos plačiai rašoma jubiliejiniame leidinyje.

1909–1919 metų *Draugo* komplektai – tai ištisas JAV lietuvių katalikų politinio veikimo archyvas: laikraščio puslapiuose pilnai buvo spausdinami katalikiškų organizacijų kongresų ir susirinkimų posėdžių protokolai, parengtos rezoliucijos, veikėjų pasisakymai ir eilinių piliečių laiški; atvirai vyko ginčai ir diskusijos ne tik su kitų išėivijos srovių vadovais ir spaudiniais, bet ir su savais. Istorikui, tyrinėjančiam išėivijos praeitį, tai nepakeičiamas šaltinis. Noriu pažymėti, kad Lietuvos spauda niekuomet nepasizymėjo tokiu politinio veikimo atspindėjimo atvirumu, kaip JAV lietuvių spauda.

Būtina pabrėžti, kad Leonardui Šimučiui, garsiam išėivijos veikėjui, pradėjus 1927 metais redaguoti laikraštį, *Draugas* tampa pakankamai nuosaikus Lietuvos ir jos valdžios atžvilgiu po 1926 m. perversmo iki pat 1940 metų. Laikraščio nuosaikumas – tai vienas iš esminių, specifinių šio spaudinio bruožų. Dienraštyje, kaip ir iki perversmo, gana sistemingai, bet plačiau, pateikiama informacija apie krašto ūkio pasiekimus, užsienio politiką, galimybes investuoti; raginami skaitytojai vyksti, kaip turistai, į Lietuvą ir savo akimis pamatyti krašto pažangą. (*Draugo* redakcija pati organizuodavo ir savo turistines grupes.)

Dienraščio nuosaikumą apsprendė ne tik asmeniškai L.Šimučio nuostata siekti visų lietuvių vienybės, bet ir patirtis dirbant 1926 metais Lietuvos seime, betarpiškas Lietuvos sudėtingos politinės padėties stebėjimas ir vertinimas. Jo įsitikinimu, tuo metu Lietuvoje brendo kairiųjų jėgų sukilimas, kuriam kelią užkirto kariškių perversmas, į valdžią iškėlęs tautininkus su ir A. Volde-maru priešakyje. Redaktoriaus artimas bičiulis prof. Kazys Pakštas, prisimindamas tas dienas pasakojo, jog po perversmo nuėjo pas L. Šimutį ir pranešė jam, kas atsitiko, tai šis apsikabinęs profesorių pasakė: „Dėkui Dievui, Lietuva išgelbėta.“ Nors perversmas ir įvesta diktatūra šalyje jo, ilgus metus išgyvenusio demokratinėse JAV, netenkino, bet tam pritarė tik kaip laikinai priemonei. L. Šimutis tikėjo, kad tautininkai siekia laiko Lietuvos valstybei ir tautai, ir kad po kiek laiko krašte bus sugrąžintas demokratinis valdymas.

'DRAUGO' EKSORSIJA Į LIETUVĄ

VISO PASAULIO LIETUVIŲ KONGRESAN

didžiausiu, greičiausiu ir gražiausiu prancūzų linijos laivu

S. S. NORMANDIE

Ekskursijos vadas Leonardas Šimutis, 'Draugo' redaktorius, LRKSA pirmininkas ir A. L. R. K. Federacijos sekretorius.

Liepos-July 31, 1935

Su šia ekskursija vyksta geriausi Amerikos lietuvių atletai į viso pasaulio lietuvių sporto olimpijadą Kaune.

Važiokime su šia smagia ir įdomia ekskursija, vykstančia stebėtinai dideliu ir greitu laivu, sumušusiu pasaulio lietuvių greitumo rekordą!

Visi kelionės dokumentai bus išrūpinti "Draugo" laivakorčių agentūroj. Rašykite arba atvažiokite:

"DRAUGAS"

2334 So. Oakley Ave., Chicago, Illinois

1927–1940 metų dienraščio turinys, aprašantis išėivijos veiklą, keičiasi. Tiesa, ne tuo, kad daugėja medžiagos, bet tuo, kad šalia katalikiško pobūdžio veiklos fiksavimo vis daugiau randame sistemingos ir detalios informacijos, atspindinčios tautišką veiklą ne tik tarp Čikagos lietuvių, bet ir visoje išėivijoje. Čia akivaizdžiai matosi redaktoriaus įtaka, nes jis, būdamas įvairiausių organizacijų, sąjungų, komitetų vienas iš vadovų, stengėsi nušviesti jų veiklą. Pavyzdžiui, laikraštyje randame gausios vertingos medžiagos, daugiausia parengtos redaktoriaus L. Šimučio, apie lietuviškos Šv. Kryžiaus ligoninės Čikagoje statybos organizavimą ir aukų rinkimą 1927–1929 metais, apie Vytauto Didžiojo jubiliejaus 1930 metais organizavimą ir šventimą išėivijoje, apie *Dariaus ir Girėno fondo* globėjų veiklą 1932–1935 metais bei paminklo pastatymą *Market Parke* ir pan. Pasipylė straipsniai tautiškumo stiprinimo, išėivijos jaunimo dorovės ir švietimo klausimais. Nuo 1930 metų kasmet L. Šimučio ir *Draugo* organizuojamas *Lietuvių dienos* šventimas Čikagoje, įtraukiant ir vietinę JAV valdžią, buvo vienas bandymų vienyti išėivius. Dienraštis savo puslapiuose sistemingai skyrė vietos Vilniaus klausimui – rašė apie Vilniaus krašto problemas, apie *Vilniaus vadavimo sąjungą* (VVS) ir *Vilniaus ginklų fondą*, smulkiai aprašinėjo VVS delegatų prof. Mykolo Biržiškos (1931 m.), prof. Fabijono Kemėšio, doc. Boliaus Vitkaus ir Petro Babicko (1934 m.) ir Vinco Uždavinio (1938–1939 m.) apsilankymo išėivių kolonijose; publikavo medžiagą apie išėivijos veiklą, remiant Vilniaus ir lietuvių vilniečių reikalus.

1940–1968 m. – Draugo klestėjimo metai

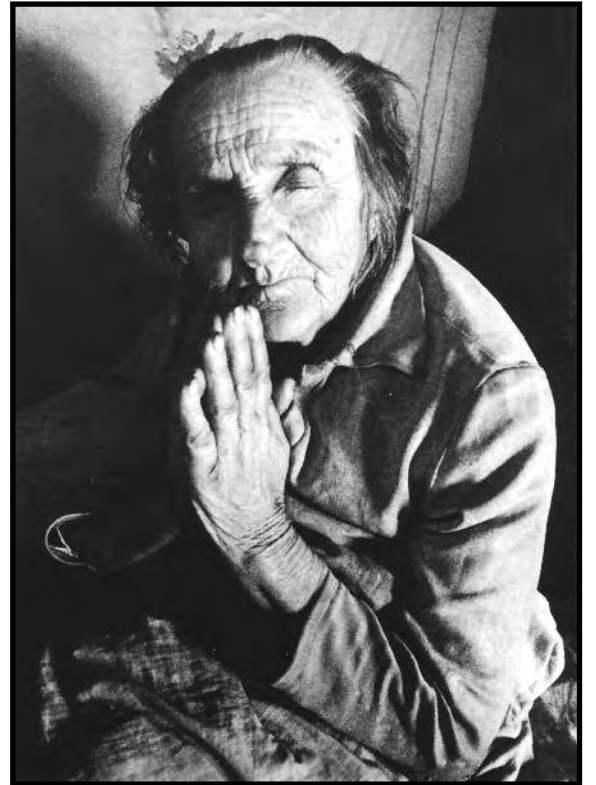
Kalbant apie *Draugo* turinį po 1940 metų, jis darėsi tam tikra prasme labiau „politizuotas“, ir tai suprantama. Laikraštyje neliko pakankamai plačios medžiagos apie nepriklausomos Lietuvos gyvenimą. Jos vietą užėmė informacija apie okupuotą Lietuvą iš antraeilių ar net trečiaeilųjų šaltinių. Šalia tradicinių įvykių pasaulyje ir JAV bei išėivijos kultūrinio, ekonominio ir visuomeninio gyvenimo aprašymų, vis daugiau vietos skiriama išėivijos politiniam gyvenimui, Lietuvos laisvinimo klausimui. Plačiai aprašoma *Amerikos lietuvių tarybos*, kurios pirmininku iki 1965 metų buvo redaktorius L. Šimutis, veikla;

Nukelta į 8 psl.

Giedraičių kaime. 1978

Monika meldžiasi. 1988

Kaimas – mielas nemielas

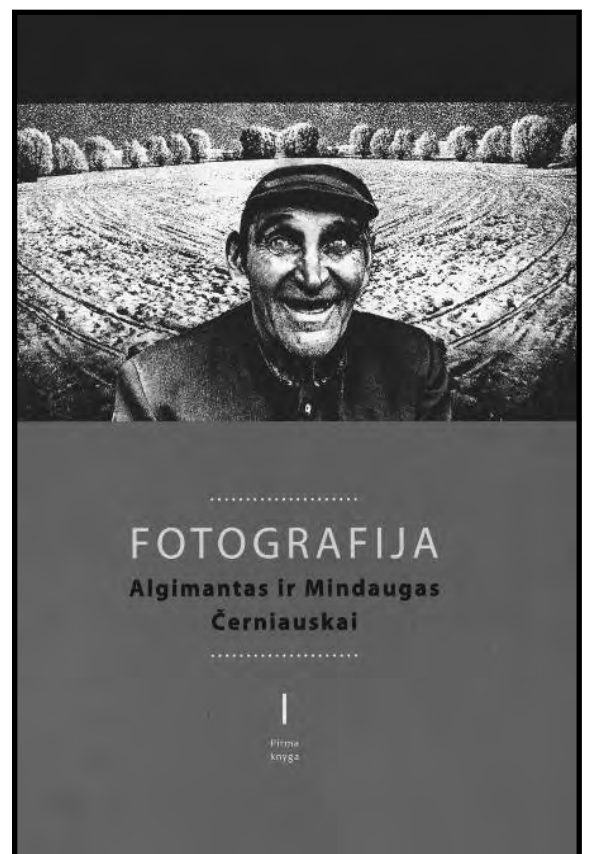
ALDONA ŽEMAITYTĖ

Štai žmogus. Koks čia žmogus? – klausiu gydytojo psichiatro, rodydama į fotografijos atspaudą brolių Algimanto ir Mindaugo Černiauskų naujoje knygoje „Fotografija. Pirmą knygą“ viršelyje. Baltas, tarsi žiemos sukaustytas Lietuvos laukų, apsuptų mišku, peizažas. Tarsi iš sapno. O gal toks yra mūsų planetos astralinis pasaulis, pamatytas fotomenininkų akimis. Bet pirmame plane – išsišiepusi, išverstomis akimis žmogysta, apie kurios socialinę ir visuomeninę padėtį galima tik spėlioti. „Šizofrenikas“, – ramiai konstatuoja gydytojas. O man neramu. Aš žinau daugiau negu psichiatras. Žinau šito beprotiško portreto pavadinimą. Tai – „Stribas“. Jis duoda smūgį visai knygai, prislegia ją kaip akmeniu, savo siaubinga išvaizda kausto mano atmintį ir iškviečia tolimų laikų vaizdus, kurie buvo nugarinti į pašamonės gelmes.

Pokario metais mane, kelių metų mergaičiukę, kaime vadino „bandituke“, nes mano tėvas bu-

vo politinis kalinys. „Banditas“. Jis kalėjo Pravieniškių, Archangelsko ir Karagandos kalėjimuose, vėliau etapais buvo siuntinėjamas per Sibiro lagerius. Sovietų pakrikštytas „banditu“, kaip ir šimtai miško brolių arba jiems prijautusių žmonių. Mano motina su kūdikiu ant rankų, t.y. su manimi, bėgo per kaimus ir miestelius, slėpdamasi nuo trėmimo į Sibirą. Mudviejų pagal sąrašą ieškojo stribai ir enkavedistai. Aš jau tada žinojau, kas yra stribas. Enkavedistai ir stribai nusavino tėvų turtą – tvarkingą, apylinkėje gražumu garsėjusią pasiturinčio Suvalkijos ūkininko sodybą, atimdami ne tik trobesius, baldus, patalynę, indus, bet ir ištraukdami vystyklus iš trijų mėnesių kūdikio vežimėlio. Mano motina vos neišprotėjo, statoma prie sienos, kai stribai ją grasino nušauti, jei neparodys, kur paslėptas nesamas auksas. Aš iš siaubo klykavau iki pamėlynavimo.

Ėjo metai, viskas pamažu rimo, motina dirbo padiene darbininke pas žmones. Po vienuolikos metų grįžo tėvas, jiedu su mama vėl pradėjo gyvenimą nuo nulio, o aš ėjau į mokyklą ir stropiai skaičiau pasakas apie komunizmo rojų. Skaičiau knygas, kokios tik pakliuvo po ranka, nes jos vis tiek vėrė vartus į pasaulį ir pažinimą. Stribą nu-

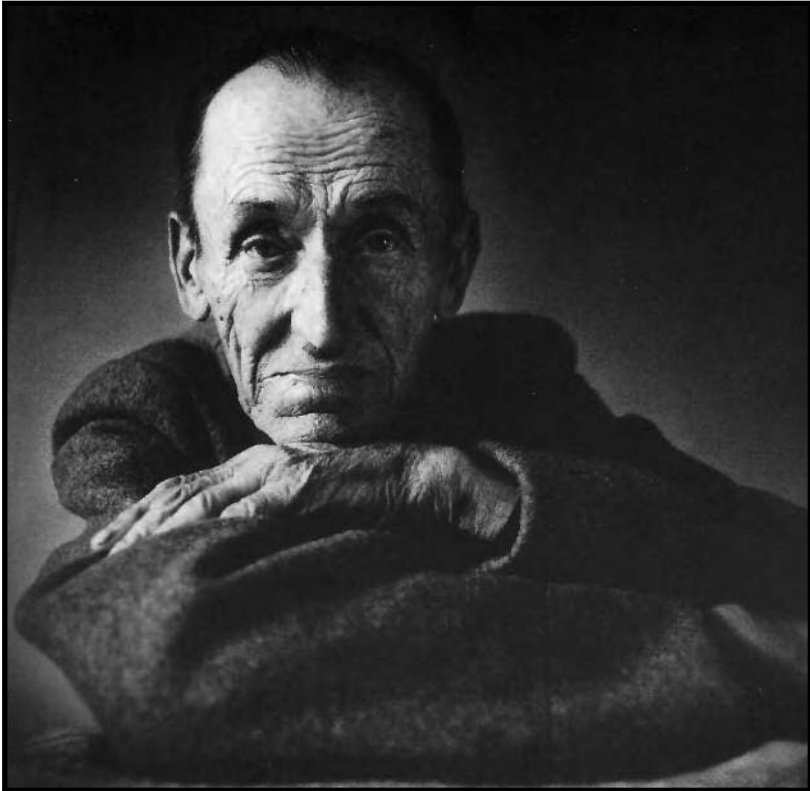
Janė Stonkaitė iš Maksimų kaimo. 1985

stūmiau į tolimus pašamonės kampelius. Drauge su ta stribiškos Lietuvos patirtimi blėso ir partizanų dainų aidas, atgijęs tik Atgimimo laikais, bet jau estradose iš choristų ar solistų lūpų.

Ir štai po tiekų metų bičiulio iš „Dienovidžio“ savaitraščio laikų, Algimanto Černiausko knygos viršelyje vėl išvydau baisingą šmėklą – *Stribą*. „Algi, – sušukau, – kaip tu galėjai taip sugadinti visą savo šviesiąją, dorąją knygą?“. – „Kad atsimitume, kaip gyvenome, su kuo gyvenome, po koku gautu gyvenome, kam buvo įkeistos mūsų sielos“, – kietai paaiškino fotomenininkas.

Suprantu brolių Černiauskų intencijas, nutylu ir verčiu pačią knygą. O joje šmėkla išnyksta, nuotraukose – bergmaniškas, lyg iš sapno išplaukiantis ruduo. Sidabrinis kraštovaizdžio horizontas su pievomis ir medžiais, pirmame plane – senkapių kryžiai, iš žemės gelmių išsiritantys prabochių akmenys-rieduliai. Ramybė, tylą, nostalgija... Verčiu kitą lapą. Du šviesiaveidžiai berniūkščiai, nusitvėrę už rato, braido po pažliugusių dirvoną. Tolimam plane šviečia jų tėvų namai, vidur lauko pasviręs koplytstulpis (*Piliakiečio kaime*, 1995). Ir vėl tylą, ramybė ir ... ateities viltis.

Brolių Černiauskų peizažuose – daug žemės, o

Alfonsas Auglys iš Seirūnų kaimo. 1978

Agota Micienė iš Pusnės kaimo. 1978

dangų remia aukšti kryžiai. Siužetinėse nuotraukose praėjusio amžiaus aštunto-devinto dešimtmečių gyvenimas, toks nebūdingas sovietinei fotografijai su jos fasadiniais vaizdais. Bažnytkaimių architektūra, ano šimtmečio žmonės, jų apranga, juo supančios iškalbingos detalės. Černiauskai mėgsta pasakojamuosius portretus, kuriuose žmogų su jo aplinka (elektros lemputė, kabanti ant storo laido, žadintuvas ant stalo, virš kurio kabo šventųjų paveikslai, o ant suolo sumesti kažkokie produktai, buteliai, namų apyvokos daiktai. Už mažo lango – akinanti šviesa, kurią dar labiau pabrėžia juoda senutės skarelė (*Pranė Ivanauskaitė iš Jaurų*, 1983). Taip skaisčiai gali spindėti tik atmintis.

Ir nuo čia jau prasideda Černiauskų šedevriukai: moterys ir vyrai stambiu planu, kur nuotraukos kompozicija taupiai suvesta į ovalą ar trikampį. Fono čia beveik ir nėra. Tik veidai, išplėsti tarsi iš kosminės tamsos, artėja prie žiūrėjo, veikdami savo vidinio gyvenimo magija. Tamsa pabrėžia deimantinių akių, raukšlių ir rankų švytėjimą.

Veidai su giliomis, išraiškingomis arba primerktomis akimis. Moterys žiūrinčios į save, o ne į objektyvą, žiūrinčios pro save į nutilusius gyvenimo skaudulius. Ir jų rankos – sugniaužtos, atpalaiduotos, pavargusios, sukryžiuotos, besiilsinčios... Tos senosios moterys iš senų fotografijų (aštuntojo dešimtmečio pradžia)... Jau seniai jų nebėra su šalia tupinčiais katiniais, pūpsančiomis pagalvėmis, maldai sudėtomis rankomis, meiliai susiklosčiusiomis veido raukšlėmis.

Beje, fono čia nėra nereikia. Fotomenininkai veiduose išvelgia giliau negu fiksuoja fotoobjektyvas. Ir veidai iš knygos skyriaus „Kaimo žmonės“ pasakoja daugiau negu mes pajėgiame vienu žvilgsniu aprėpti. Vieni šypsosi, kiti dūmoja, tretį prisimena... Į tuos veidus ir į tas akis galima žiūrėti daugybę kartų ir kaskart pajusti skaudų smigtelėjimą. Ignas Zaremba iš Šiupienių, Alfonsas Auglys iš Seirūnų žiūri į mus lyg su priekaištu: o kas esate jūs, kurie gyvenate dabar, čia, ką veikiate jūs, kurie atėjote po mūsų... Iš tikrųjų, kas esame mes ir ką veikiame mes? Konkuruojame, intriguojame, godžiai vartojame gyvenimą ir neturime tos ramybės ir tos tylos, kuri atplaukia iš anapusinio laiko. Mes gal esam dar viena prastoji karta.

Tuos stambiaplanius veidus vėl keičia žmonės savo aplinkoje – skurdžioje, bet mieloje ir savoje: su savo vištomis ir puodais, su šventųjų paveikslais ir lentynų karpiniais, su klijuote apdengtais stalais ir svogūnų ryšeliais. Tai nuėjusi kaimo Lietuva. Nuėjusi, bet neišėjusi nei iš atminties, nei iš širdies.

Šis pirmas knygos skyrius yra didžiausias, stipriausias kompozicijos atžvilgiu ir psichologiškai, šviesiausias dvasine prasme. Kitas skyrius „Autolavkė“ (1978) – foto pasakojimas apie po kaimus važinėjusius parduotuvėles ant ratų, pa-

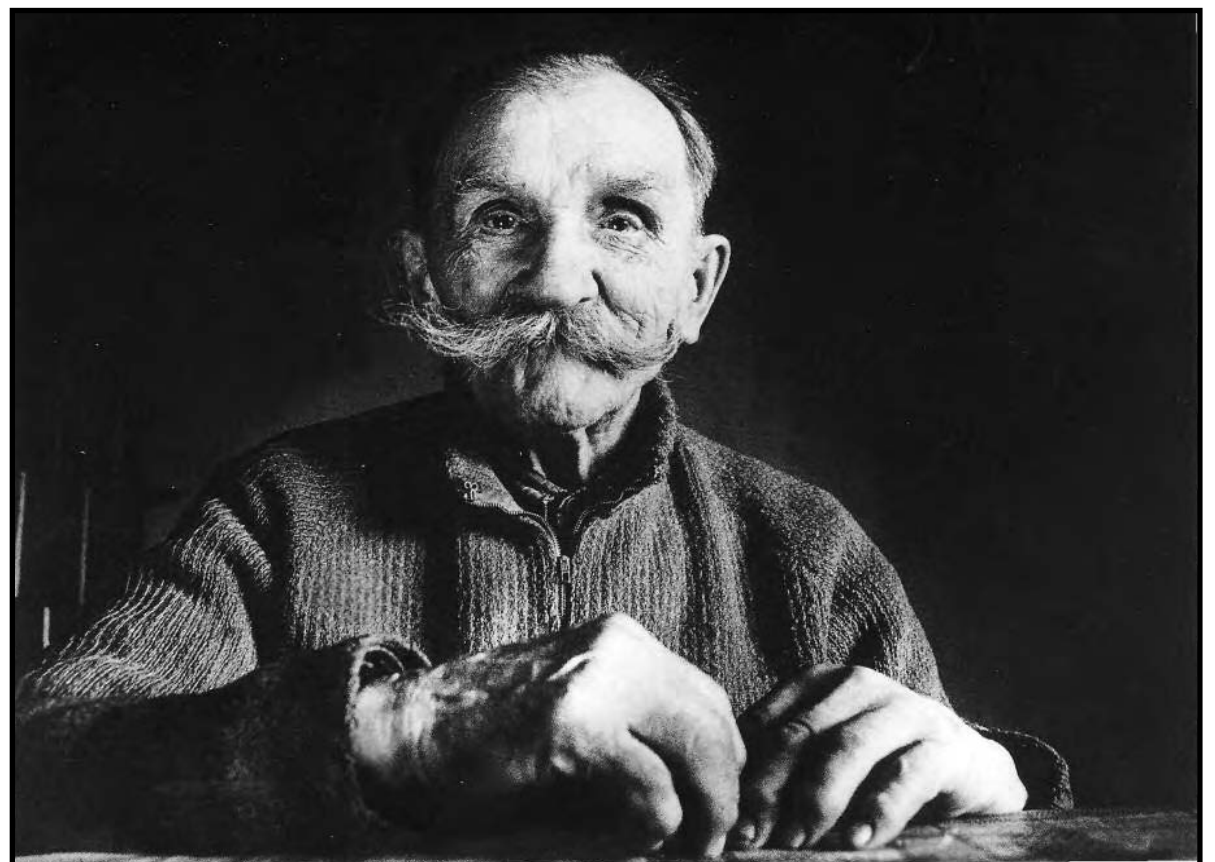
našiai kaip būdavo važinėja prieškarinio Lietuvos karabelninkai-žydėliai su įvairiomis prekėmis, pažįstami iš A. Vaičiulaičio, B. Pūkelevičiūtės, M. Katiliškio, Č. Grincevičiaus knygų. Anuomet tokie pardavėjai rašytojų buvo apipinti švelniu humoru ir linksmais nuotykiams. Broliai Černiauskai savo vaizduose nerodo jokių linksmybių ar šventinio subruzdymo. Kerziniai arba guminiai vyrų ir moterų batai, pilkaser mėgės, šimtasūlės, lapinės kepurės, grubūs veidai, sulinkusios nugaros, didžiuliai ryšuliai, kuriuose telpa ir nusipirkta duona, ir kitos prekės... Tai vis kolūkinė Lietuva, pasiekusi sovietinio sąstingio apogėjų. Iš to paties laikotarpio ateina ir trečias knygos skyrius, apimantis 1977–1985 metus. „Skotovožas“ – gyvulių gabenimas į skerdyklas parduoti valstybei. Kaimas prakuto materialiai, bet galutinai sugrubo savo dvasia. Nutilo dainos, girdėjosi tik girtų rėkalojimai. Niekas už nieką neatsakė, bet kokia iniciatyva buvo baudžiama. Grubėjo tarpusavio santykiai, plito rusiški keiksmazodžiai drauge su rusiška „vodka“ ir Anykščių gamybos „rašalu“. Ir su gyvuliais kaimo žmonės ėmė elgtis žiauriai – ne glostė savo karvutes, o daužė, spardė, žudė. Pradėjo kaupti turtus, nes galėjo vogti iš valdiško gero.

Fotografai taikliai parodė tą niūrų, brežnevinės epochos metą. Argi galėjo jų nuotraukos būti anuomet spausdinamos kurioje nors spaudoje, rodomos fotografijos parodose? Neparankūs val-

džiai – politinei ir kultūrinei – broliai Černiauskai lyg tie žiemkenčiai kelis dešimtmečius laukė atgimimo.

Ir jis atėjo. Pirmieji Atgimimo daigai fiksuojami ketvirtame skyriuje „Kryžiaus statymas“. 1988 metai. Kaimas stato kryžių. Kaimas tampa maža bendruomene. Švelnėja veidai. Atsiranda viltis. Bendra idėja ir laisvanoriškas darbas lipdo pirmuosius laisvo žmogaus bruožus. Nuotrauka po nuotraukos rodoma, kaip kryžiaus medis, žmonių rankų keliamas, atsiplėšia nuo žemės ir pamažu kyla aukštyn. Kokios kompoziciškai išraiškingos žmonių grupės, kaip jie pasirengę paremti vienas kitą! Ir pagaliau paskutinis kadras. Aukštas dangus ir laibas kryžius jame. O apačioje vyrai – nugaromis į žiūrovą, veidais į savo pastatytą kryžių. Nugaros jau nesukumpusios, jos kalba apie laukimą ir pasididžiavimą atliktu darbu.

Taip baigiasi pirmoji Algimanto ir Mindaugo Černiauskų knyga, išleista 2009 metais, pristatyta Molėtų krašto muziejuje, kuris ją, beje, ir išleido, ir Rašytojų klube Vilniuje. Pristatymas vyko drauge su brolių fotografijų paroda. O stribas? Ta šmėkla iš pirmo viršelio puslapio? Kur ji dingo? Kas žino: gal ir tūno kur nors giliuose sąmonės kloduose, kad neleistų užmiršti slogučio, kuris vadinosi tarybų valdžia, primintų šizofreniją, kuriai buvome pasmerkti, ir neviltį, kuri mus pavertė ligoniais... □

Ignas Zaremba iš Šiupienių. 1982

Alvito knygnešiai ir daraktoriai

O. ALIŠYTĖ-ŠULAITIENĖ

Pabaiga. Pradžia 2009 m. liepos 18 d.

Arminas-Trupinėlis, Petras (1853–1885 m.) – mokytojas, žinomas poetas, vertėjas, knygnešys. 1871 m. baigęs Veiverių mokytojų seminariją kurį laiką mokytojavo Alvite, čia gaudavo ir platino lietuvišką laikraštį „Keleivis“, vėliau – ir „Aušrą“.

Bradūnas, Jurgis – pauparis, knygnešys. Gyveno Alvite, čia 1885 m. buvo sulaikytas pardavinėjantis lietuvišką spaudą, prarado 30 knygų. Ap rūpindavo lietuviškais leidiniais ir kitus žinomus knygnešius (J. Kaluškevičių ir kt.)

Alkevičius, Kazys (g. apie 1867 m.) – valstietis, knygnešys. Su Alvitu susijęs tik tiek, kad netoli jo 1890 m. sausio 10 d. rytą, pasienyje buvo sulaikytas su 13 lietuviškų religinių knygų ir perduotas teismui.

Aušrota, Jurgis (1860 – po 1943) – valstietis, knygnešys. Gyveno Boblaukio km., šalia Alvito. Nuo 1883 m. pradėjo platinti lietuvišką spaudą, ją pats nešdavo (po 10–15, dažniausiai religinio turinio knygelių, laikraščių ir pan.) iš M. Lietuvos, bendradarbiavo su kitais knygnešiais. Kasmet išplatindavo po 100–120 egz. leidinių – ne tik Alvite, bet ir kituose valsčiuose. Ne kartą buvo įskustas, suimtas. Darbavosi apie 20 metų. Nuo 1931.12.01 gaudavo 30 Lt valstybinę knygnešio pensiją.

Radušis, Antanas (1848–1918 m.) – kunigas, knygnešys. Jau Seinų kunigų seminarijoje platino lietuviškas knygas, vėliau visur, kur tik kunigavo (1878 m. – Alvito vikaras), rūpinosi lietuviškos spaudos reikalais, uoliai talkininkavo M. Sederevičiui, buvo „Varpo“ leidimo komiteto narys. Ne kartą paminėtas spaudoje.

Mickevičius, Antanas (g. 1850 m. Čyčkų km. prie Alvito) – knygnešys, daraktorius. Dėl silpno regėjimo nebaigė Marijampolės gimnazijos, grįžo į Čyčkus, kur slapta mokė apylinkės vaikus. Iš M. Lietuvos gabendavo įvairias mokslo knygas. Buvo įskustas, suimtas, bet tremties išvengė. Paminėtas Br. Kvickio „Mūsų Lietuva“ 3-čiame tome.

Urbonavičius, Jurgis (1844–1907 m.) – kunigas, lietuviškos spaudos (daugiausiai maldaknygių ir giesmynų) platintojas ir organizatorius. Susirgęs nuo 1904 m. gyveno Alvite.

Urbaitytė, Ona, pravarde „Muzikančiūtė“ (g. apie 1859 – po 1931 m.) – vienuolė davatka, knygnešė. Lietuvišką spaudą platinti pradėjo kunigo M. Sederevičiaus paskatinta ir apie 20 metų labai uoliai knygnešavo. Leidinius nešiojo po įvairias parapijas, užnešdavo juos ir į Alvitą kunigui J. Karužai. Ne kartą pati buvo nuvykusi į Tilžę, kur knygas pirkdavo už savo pinigus, dalį jų kartais išdalydavo ir veltui. Palaikė ryšius ir su kitais knygnešiais. Buvo suimta, kalinama. Nuo 1931.12.01 gavo 30 Lt valstybinę knygnešio pensiją.

Urbaitytė, Ieva (g. 1869 m.) – vienuolė, davatka, knygnešė, Onos Urbaitytės sesuo. Veikla, susijusi su knygnešyste, labai panaši į sesers veiklą – lietuvišką spaudą gabeno iš Tilžės, užnešdavo ją ir į Alvitą kunigui Karužai, rūpinosi jos slėpimu. 1904.04.08 Kauno geležinkelio stotyje buvo sulaikyta su 10-čia lietuviškų knygų.

Kudirkaitė-Akelienė, Uršulė (g. 1868 m. – po 1943 m.), – valstietė, knygnešė, Vinco Kudirkos sesuo. Gyveno Simanėliškių dvare, prie Alvito. 1894–1895 m. perduodavo savo brolio rankraščius ir kt. informaciją į Marijampolę K. Griniui, skolino pinigų jo paruoštoms lietuviškoms knygoms leisti. Nuo 1933.02.01 gaudavo 50 Lt valstybinę knygnešio pensiją.

Maslauskas, Petras (1846–1925 m. Alvite) – kunigas, knygnešys. Nuo 1891 m. – klebonas Alvite, čia platino lietuvišką spaudą, kurią gaudavo iš knygnešės P. Aleksaitės.

Majauskas, Jonas (g. apie 1852 m.) – valstietis, knygnešys. Gyveno Kumečių km., prie Alvito.

1901.04.30 kratos metu jo namuose buvo rasta lietuviškų maldaknygių ir kalendorių.

Šaukščius, Baltramiejus (g. apie 1855–1930 m. Kisiškių km., prie Alvito), knygnešys, juo tapo kunigų paskatintas. Spaudą platino ir pats, ir per pauparius. Daug kartų buvo suimtas, kratomas. Dirbo iki pat spaudos draudimo panaikinimo. „Lietuvos aidas“ savo 1930 metų 44 nr. pažymėjo jo mirtį.

Maikauskas, Konstantinas (g. apie 1856 m.) – pauparis, knygnešys. Gyveno Virbalyje, spaudą apie 20 platino Vilkaviškyje ir jo apylinkėse, bendradarbiavo su kitais knygnešiais. 1887.04.17 važiuojant per Alvitą buvo sulaikytas su 212 lietuviškų maldaknygių. Ir vėliau ne kartą įkliuvo, buvo suimamas, kratomas, baudžiamas.

Šakalys, Juozas (g. apie 1867 m.) – valstietis, knygnešys. Gyveno Kumečių km. prie Alvito. 1903.08.31 pasienyje prie Skardupių kaimo buvo sulaikytas savo vežime vežantis 76 lietuviškus leidinius, tarp jų 50 naujausių „Varpo“ egzempliorių. Areštuotas, bet už 500 rb. užstatą paleistas.

Endzelytė-Valinčienė („Zakristijanka“) Morta (g. 1854 m.) – knygnešė, nuo 16-os metų kun. M. Sederevičiaus paraginta apie 30 metų platino lietuvišką spaudą. Pati vykdavo į Tilžę, pirkdavo ir gabendavo spaudinius į Lietuvą, dažniausiai pristatydavo kunigams, tarp jų ir Pr. Būčiui į Alvitą. Palaikė ryšius su Žemaitijos knygnešiais, buvo žandarų sekama, suimta, bet sugebėjo pabėgti.

Kaluškevičius, Jonas (1862–1941) – valstietis, pauparis, knygnešys. Nuo 1883 m. kun. A. Grajausko paskatintas prekiaavo ne tik devocionalijomis, bet ir apie 20 metų platino lietuvišką spaudą, kurią gaudavo įvairiose vietose bei Alvite iš J. Bradūno. 1937.04.01 jam buvo paskirta 20 Lt valstybinę knygnešio pensija.

Malinauskas, Donatas (1869–1942 m. tremtyje) – visuomenės veikėjas (signataras, Valst. tarybos narys), draudžiamos lietuviškos spaudos platinotojas. Gyvendamas Vilniuje priklausė 12 apaštalių draugijai, tvarkė jos lėšas, rūpinosi lietuviškos spaudos gabenimu į Vilnių. Prieš Antrąjį pasaulinį karą apsigyveno Alvito dvare, iš kurio 1941.06.14 buvo ištremtas į Sibirą.

Slivinskas, Antanas (1855–1905 m.) – kunigas, knygnešių rėmėjas, apie 1890 m. buvo žandarų tardomas, įtariant jį lietuviškos spaudos platinimu. 1893 m. – vikaras Alvite, mirė Sintautuose.

Lukoševičius, Ambroziejus (1826–1893 m.) – kunigas, knygnešys. Baigęs seminariją kunigavo Alvite, kur talkininkavo vietiniams knygnešiams, nuveždamas jų pristatytą spaudą į kitas parapijas.

Riklikytė-Baltrušaitienė, Ona (1877–1969 m., Waterbury) – samdinė, knygnešė. Ištekejusi už A. Baltrušaičio, įsitraukė į knygnešystę. Ne kartą pati ėjo į Tilžę, iš čia knygas pristatydavo į įvairias vietas, tarp jų ir į Kisiniškių km. (prie Alvito) mokytoji V. Palukaičiui. 1900.05.25 buvo sulaikyta, kratoma ir nubausta 14 dienų areštu. Prieš antrąją sovietų okupaciją pasitraukė į Vokietiją. Paminėta (kartu su Baltrušaičiu) 1963 metų „Lietuvių dienos“ nr. 5 straipsnyje „Žmonės iš spaudos draudimo gadinės“.

Šulinskas (1874–1909 m.) – pauparis, knygnešys. Draudžiamą spaudą platino Alvite ir kt. miesteliuose bei jų apylinkėse. Slėpdamasis nuo žandarų, 2 val. išbuvo ežero vandenyje, peršalo ir mirė. Jo anūko atsiminimas 1997 m. užrašė Vištytyje.

Vitkauskas, Viktoras (g. 1877 m.) – žemdirbys (agronomas), knygnešys, Marijampolės knygnešių „Artojų draugijos“ narys. 1902 m. birželį jo namuose buvo užtikta lietuviškos spaudos, bet tremties pavyko išvengti. Gyveno Amerikoje, grįžęs 1930 m. apsigyveno Giedrių km. prie Alvito. Kaip tautos sąmonės žadintojui buvo paskirta 100 Lt valstybinė pensija, buvo apdovanotas Vytauto Didžiojo pirmojo laipsnio medaliu.

Čitavičius, Vincentas (1870–1939 m.) – kuni-

Knygnešio J. Varevičiaus brolis Jonas su žmona Joana sėdi vežime, 1918 m. Iš Panevėžio kraštotyros muziejaus rinkinių.

gas, knygnešys. Jau seminarijoje dalyvavo slaptoje lietuviško klierikų būrelio veikloje, draudžiamą spaudą gaudavo iš įvairių knygnešių (pvz., žinomo Seinų varpininko, gydytojo J. Kauko), pats ją platino atostogų metu tarp namiškių ir kaimynų, 1905 m. – vikaras Alvite.

Butkevičius, Liudvikas (g. 1881 m. Alvite) – mokytojas, knygnešys. Mokydamasis Veiverių mokytojų seminarijoje, kurią baigė 1902 m., dalyvavo slapto lietuviško mokinių būrelio veikloje ir aktyviai platino lietuvišką spaudą, į kurią ir pats ne kartą rašė.

Stoškus, Antanas – knygnešys. Gyveno Vokiškėliuose, prie Vilkaviškio. Apie jį žinoma tik tiek, kad 1886.08.18 važiuojant per Alvitą jis buvo sulaikytas su 113 lietuviškų maldaknygių. Nuo tardymo pasislėpė, tačiau jo arklį su vežimu Virbalio muitinė pardavė iš varžytinių.

Aleksaitė, Petronėlė (1881–1939 m.) – siuvėja, knygnešė, jau nuo 17 metų pradėjo platinti lietuvišką spaudą. Susipažinusi su žinomu knygnešiu J. Kancleriu, vežiojo jo parneštus leidinius į Alvitą kunigui P. Maslauskui, pati juos platino miestelio apylinkėje. Nuo 1933.04.01 jai skiriama 25 Lt valstybinę knygnešio pensija.

Povilaika, Motiejus – knygnešys, gyveno Čyčkų km. prie Alvito. 1896.07.14 per kratą jo namuose buvo rastos ir atimtos 3 lietuviškos knygos ir 9 paveikslai su lietuviškais tekstais.

* * *

Tai kol kas visos Alvito ir su jo vardu susijusių knygnešių bei daraktorių pavardės, kurias man iš įvairių šaltinių pavyko surinkti. Žinant, kad 1882 m. Alvite gyveno tik 452 gyventojai – tai pakankami svarus indėlis į visos Lietuvos knygnešystės istoriją, rodantis didelį Alvito ir jo apylinkių gyventojų patriotinį aktyvumą bei jų tautinį sąmoningumą spaudos draudimo gadinėje. Neabejoju, kad būsimieji Alvito istorijos tyrinėtojai papildys ar patikslins šiame straipsnyje pateiktą informaciją naujomis knygnešių ir daraktorių pavardėmis.

Prisiminkime, kaip pirmosios 1918 metų nepriklausomos Lietuvos vyriausybė įvertino pasiukojantį knygnešių ir daraktorių darbą. Straipsniai apie juos buvo spausdinami „Švietimo ministerijos žiniose“ (juose randame ir alvitiškių pavardžių), apie juos įvairiomis progomis rašė ir rimti, dideli dienraščiai, ir smulkesni laikraščiai. Reikšmingus straipsnius, skirtus knygnešiams ir daraktoriams, savo laiku pateikė J. Tumas-Vaižgantas, V. Biržiška (išsamus straipsnis „Lietuvių golgota“ išspausdintas leidinyje „Mūsų žinynas“ 1921 m., Nr. 2), J. Stakauskas, o 1926–1928 m. žinomas kultūros istorikas, lietuvių visuomenės veikėjas, žurnalistas, rašytojas bei atsargos majoras Petras Ruseckas (g. 1883 m. – po 1944 m. Sibire) surinko, parengė ir Kaune išleido knygnešių atsiminimų ir jų amžininkų prisiminimų apie juos 2 tomų knygą „Knygnešys 1864–1904“. Parengtas spaudai 3 tomas bei visa jo medžiaga 1944 m. suėmus Rusecką, dingo ir iki šiol nerasta.

Baigdama šią istorinę apžvalgą apie tolimą Alvito praeitį, norėčiau pridurti, kad būsiu labai dėkinga visiems, o ypač gyvenantiems išeivijoje alvitiškiams, kurie savo pastabomis bei kita turima informacija papildytų šį mano bandymą atskleisti tolimos, dar labai mažai tyrinėtoms ir mažai žinomos Alvito istorijos puslapi. Iš anksto nuoširdžiai dėkoju. □

Pagal profesiją – kunigas, pagal pašaukimą – istorikas

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

Kartais iš dienraščio skaitytojų pasigirsta priekaištų, kad per dažnai laikraščio puslapiuose prisimenami mirusieji bei jų jubiliejai, o per mažai rašoma šiuolaikiniais klausimais. Tačiau būtent senoji inteligentija buvo mūsų kultūrinės istorijos pamatas – abejoju, ar dabarties kartos sugebės taip pat dosniai praturtinti lietuviškąjį palikimą. Ypač visuomet norisi pagerbti Amerikos lietuvius, kurie sugebėjo įspausti ryškų pėdsaką ne tik mūsų, bet ir šios šalies istorijoje. Vienas tokių – Vincas Valkavičius, kurio 80-meį minėjome birželio 29 d.

Nors kunigo Vinco Valkavičiaus įnašas į lietuvių išeivijos istorijos tyrinėjimus milžiniškas, jo vardas iki šiol nėra plačiai žinomas. Vincas Valkavičius (angliškai William Wolkovich) – antros kartos JAV lietuvis, gimęs 1929 m. Hudson, Massachusetts valstijoje. Mokėsi Bostono Šv. Jono kunigų seminarijoje, 1953 metais buvo išventintas kunigu. 1956–1957 m. jis buvo vikaras Brocktone, 1958–1961 m. – Cambridge miestelyje, Nekaltojo prasadėjimo parapijoje, o nuo 1962-tųjų tapo Šv. Jurgio lietuvių parapijos klebonu Norwoode. 1980 m. Bostono koledže apgynė magistro laipsnį American studies srityje.

Būdamas kunigu jis visą gyvenimą uoliai tarnavo tikintiesiems, tiek lietuviams, tiek amerikiečiams, o kitą savo veiklą ir darbus skyrė lietuvių. Jis aktyviai dalyvavo visuomeniniame lietuvių išeivijos gyvenime, buvo Lietuvos katalikų mokslo akademijos, Lituanistikos instituto, Amerikos lietuvių istorijos, kelių amerikiečių istorijų organizacijų narys. Bendravo ir spaudoje – „Lituanus“, „Historical Journal of Massachusetts“, „Polish American Studies“.

1997 m. jis buvo apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino V laipsnio ordinu. 1999-aisiais kun. Valkavičius turėjo galimybę asmeniškai apsilankyti Lietuvoje ir skaitė paskaitas Vytauto Didžiojo universiteto studentams. Universiteto senatas, įvertindamas kunigo Vinco Valkavičiaus nuopelnus tiriant lietuvių emigracijos istoriją, 2003 m. birželio 25 d. suteikė jam Vytauto Didžiojo universiteto Garbės daktaro vardą.

Valkavičiaus nuopelnus yra įvertinę ir kita-taučiai. 2000-taisiais Amerikos lenkų istorikų draugija įteikė jam „Amicus Poloniae“ apdovanojimą už lenkų išeivijos istorijos tyrinėjimus.

„Nepagydomas“ istorikas

Kunigo Vinco Valkavičiaus istorinių tyrimų sritis – lietuvių emigracijos tautiniai brožuai. Jis ilgus metus rinko, tikslino, sistemino informaciją apie JAV lietuvių išeivijos gyvenimą. Rinkdamas medžiagą savo tyrinėjimams, Valkavičius išvažinėjo beveik visą Ameriką, aplankė nemažai lietuvių kolonijų, užmezgė ryšius su daugybe vysku-

pijų, parapijų, peržiūrėjo daug archyvų ir bibliotekų.

Jis rašė daugiausia anglų kalba. Valkavičiaus darbų sąrašas ilgas ir išpūdingas. Jis yra išleides 13 knygų, parašęs 65 straipsnius, 37 knygų apžvalgas, paruošęs 15 enciklopedinių straipsnių. Valkavičius aprašė lietuvius emigrantus Massachusetts ir Rhode Island valstijose („From the Nemunas to the Assabet: A History of Lithuanians and Lithuanian Americans of Hudson, Massachusetts”, 1966; „Immigrants and Yankees in Nashoba Valley Massachusetts: Interethnic and Interreligious Conflict and Accommodation of Irish, French-Canadians, Poles, Lithuanians and Italians”, 1981; „Lithuanians of Norwood, Massachusetts: A Social”, 1988; „The Lithuanians in Rhode Island: From the Baltic Shore to the Narragansett Bay”, 1992). Išleido atskirą monografiją apie kunigo J. Žebrio gyvenimą bei darbus („Lithuanian Pioneer Priest of New England: The Life of Rev. J. Zebris”, 1980), paruošė vienos pagrindinių senosios lietuvių išeivijos organizacijų – Lietuvos Vyčių 75 metų istoriją („Lithuanian Fraternism: 75 years of US Knights of Lithuania”, 1988).

Vienas pirmųjų Valkavičiaus veikalų buvo apie lietuvių komunistų vadą JAV, „Laisvės” vyriausią redaktorių Antaną Bimbą („Bay State Blue Laws and Bimba”, 1973). Valkavičius domėjosi šia kontroversiška asmenybe ir jo 1926 m. teismo byla, mat Bimba buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už šventvagiškas kalbas ir kurstymą prieš valdžią. Per šią monografiją užsi-mezgė ir mano asmeninė pažintis su knygos autoriumi. Tuomet buvau universiteto studentas Čikagoje, o laisvalaikio dirbau savanoriu Žilevičiaus muzikologijos archyve. Čia ir suėjo keliai su Valkavičiumi, ir jis man atsiuntė minėtą knygą su savo autografu ir dedikacija: „Raimundui Lapui – Telaimina tave Dievulis. 23 d. Bal. 1976. Kun. Vincas Valkavičius”. Ką bendro turi Aukščiausiasis ir raudonasis išeivis kurstytojas – iki šiol man mįslė.

Ypatingas jo tritomis apie išeivius

Didžiausias įnašas į lietuvių išeivijos istoriją – Vinco Valkavičiaus trijų tomų enciklopedinis veikalas apie lietuvių katalikų parapijas („Lithuanian Religious Life in America: A Compendium of 150 Roman Catholic Parishes and Institutions”, 1991, 1996, 1998). Čia aprašyta daugiau nei šimto lietuviškų parapijų veikla nuo jų įsikūrimo XIX amžiaus pabaigoje iki XX amžiaus pabaigos. Pirmas tomas apima JAV rytinę dalį, antras skirtas vien tik Pensylvanijai (kur buvo įsteigta net 40 lietuviškų parapijų ir trys moterų vienuolynai). Trečiasis tomas apima Čikagą, Clevelandą, Detroitą ir likusią JAV dalį. Kunigas Vincas vienas, be talkininkų sugebėjo atlikti milžinišką darbą – jis surinko faktus apie kiekvieną lietuvių kunigą nuo pat Pilietinio karo laikų – kai tik kunigai ėmė atvykti iš Lietuvos. Jam teko ne tik pačiam rinkti

visą medžiagą, bet ir ją spausdinti bei platinti. Šiek tiek lėšų pavykdavo sutelkti iš aukų, tačiau didesnė dalis knygų buvo išleista autoriaus lėšomis.

Vargu ar kas kitas kada nors ryžtųsi atlikti tokį darbą ir ar kam nors pavyktų surinkti tiek medžiagos, kiek surinko kun. Vincas. Daugelis archyvų jau yra sunykę ir juose buvusi informacija tik Valkavičiaus dėka išliko iki šių dienų. Jo trijų tomų enciklopedinis leidinys „Lithuanian Religious Life in America” savo apimtimi, surinktų faktų gausa, išsamumu neveltui lyginamas su Broniaus Kviklio „Mūsų Lietuva” ir „Lietuvos bažnyčiomis” ar net su Bostone išleista „Lietuvių enciklopedija”.

Daugiausia vietos savo knygose kunigas Valkavičius skiria katalikams, tačiau siekdamas aprašyti lietuvių

Istorikas Vincas Valkavičius (kairėje) ir politologas Aleksandras Štromas.

religinį gyvenimą Amerikoje, jis yra surinkęs medžiagos ir rašė apie lietuvius protestantus, taip pat apie žydus, nes Amerikoje buvo ir kelios litvakų sinagogos. Nemažai dėmesio Valkavičius skyrė ir lietuvių žydų tarpusavio santykių tyrinėjimams.

Palaikė lietuvių teismo salėje

Ko gero, retas iš mūsų žino, kad kunigas Vincas Valkavičius dalyvavo apkaltintojo Aleksandro Lileikio byloje (Lileikis kaltintas žydų naikinimu Lietuvoje per Antrąjį pasaulinį karą). 1996 m. JAV teisėjas Richard Stearns įrodinėjo, kad Lileikio pretekstas neatsakyti į klausimus pagal Konstitucijos penktojo punkto privilegiją neteisėtas ir kad tokia taktika yra niekas kitas, kaip kaltės pripažinimas. Žiniasklaidos atstovai užtvindė mažąjį Norwoode miestelį Massachusetts valstijoje. Pirmuose laikraščio puslapiuose ir televizorių ekranuose mirgėte mirgėjo Lileikio pavardė. Ješivos studentai, atvykę iš Niujorko, rengė demonstracijas priešais Lileikio namą. Padėtis tapo tokia nevaldoma, kad buvo pasamdyta apsauga tramdyti maištautojus priešais teismo salę. O viduje, prie vieno ilgo stalo, šalia kaltintųjų Mackey ir Kenety, sėdėjo pats kaltinamasis Aleksandras Lileikis, jo advokatas Thomas Butters ir Šv. Jurgio lietuvių katalikų bažnyčios (kurioje Lileikis buvo parapijietis) klebonas Vincas Valkavičius. Kaip žinome – jie buvo bejėgiai ir eventualiai Lileikis buvo deportuotas į Lietuvą.

Jis buvo meno žmogus

Kaip smuikininkas ir dainininkas baritonas kunigas Vincas dalyvaudavo kameriniuose koncertuose lietuvių kolonijose. 1956 m. sezoną griežė smuiku Brocktono orkestre, 1957 m. – Needham filharmonijoje. Nuo 1961 m. kartu su smuikininku Izidoriumi ir vargonininku Vyteniu Vasyliūnais dalyvavo Cambridge rengtuose kameriniuose koncertuose.

Valkavičius turėjo progą parodyti savo kaip aktorius gabumus prieš kino kamerą. Štai 1991 m. rež. Lasse Halstrom kino filme „Once Around” William Wolkovich (kun. Vinco vardas amerikiečių terpėje) suvaidino... lietuvių kunigą. Įdomu pastebėti, kad į filmą buvo įtraukti ir lietuvių liaudies šokiai, kuriuos atliko amerikiečių ansamblis. Kunigas Vincas nusifilmavo su populiariais amerikiečių aktoriais Richard Dreyfuss, Holly Hunter, Danny Aiello, Laura San Giacomo.

Gyvenimo egzaminas – gerai išlaikytas

Kunigas Vincas Valkavičius buvo vienas iškiliausių ir daug išeivijos istorijos mokslui nusipelnusių istorikų. Net gyvenimo saulėlydyje, jau būdamas silpnos sveikatos, Vincas tęsė savo mokslinį darbą, dalyvavo konferencijose, tyrinėjo lietuvių ir kitų tautų emigraciją į Ameriką, rašė straipsnius lietuvių ir anglų kalbomis. Jo patarimais ir surinktais archyvais naudojosi Lietuvos ir užsienio istorikai. Vargu ar kada nors lietuvių tauta sulauks kito tokio produktyvaus emigracijos tyrinėtojo. □

Akimirka iš „Laiškai lietuviams” koncerto Čikagoje. Stovi smuikininkai Izidorius Vasyliūnas ir Vincas Valkavičius, sėdi pianistas Vytenis Vasyliūnas, 1967 m.

DRAUGUI- 100

Atkelta iš 3 psl.

susitikimai su JAV prezidentais, valstybės sekretoriais, senatoriais, Kongreso nariais ir kitais aukšto rango įvairių valstijų administracijos valdininkais. Nemažai dėmesio skiriama *VLIK* ir *LDT* veiklai nušviesti, lietuvių DP įsikūrimui Amerikoje, naujų lietuviškų organizacijų įsisteigimui, *BALF*o ir *Pasaulio Lietuvių Bendruomenės* kūrimosi bei veiklos problemoms aptarti ir pan.

Dienraštis *Draugas*, nors ir nebuvo pats didžiausias JAV lietuvių laikraštis (tiražas siekė iki 10,000 egzempliorių), tačiau pretendavo tapti svarbiausiu politiniu, kultūriniu ir visuomeniniu periodiniu leidiniu visoje išeivijoje. Toks siekis buvo realus. (Tuo labiau, kad jo redaktorius oficialiai tampa pripažintu išeivijos politiniu vadu). Be to, laikraštis ir jo redaktorius pirmiausia yra viešosios nuomonės formuotojas. Šiuo atveju labai svarbų vaidmenį vaidina *Draugo* vedamieji straipsniai pačiomis aktualiausiomis, lietuvių gyvenimą liečiančiomis temomis. Redaktorius vedamuosiuose, pasinaudodamas turima faktine informacija ir parinkdamas įdomios medžiagos, perteikdavo išeivijai aktualias idėjas, pagrįstas tautiniais, moraliniais ir krikščioniškais principais. Taigi, vedamieji straipsniai buvo ta pirminė informacija, kurios laukdavo eilinis skaitytojas, išeivijos veikėjas, net ir dienraščio oponentas.

Pats dienraštis pokario laikotarpiu ir kokybiškai, ir kiekybiškai stiprėjo. Galima teigti, kad tai – jo klestėjimo laikotarpis. Dienraštis padidino ir puslapių, ir redakcijos darbuotojų skaičių. Skaitytojų ratas prasplėtė dėka į JAV atvykusių dipukų iš Vokietijos.

Be jokios abejonės, laikraščio finansinė padėtis priklauso pirmiausia nuo jo populiarumo, o populiarumą lemia redakcija ir jos vadovas, jo sugėjimas pritraukti kuo didesnę skaitytojų skaičių – potencialių prenumeratorių. Viena iš pokario dienraščio gyvybingumo priežasčių – padidintas dėmesys lietuviškai kultūrai, kaip savotiška atsvara beaugančiam laikraštyje politiniam kontekstui. Kas buvo daroma? 1947 m. prie *Draugo*, kaip speciali leidykla ir sambūris, įsteigiamas *Lietuviškos knygos klubas* (iki 1979 m. išleidęs 135 veikalus – daugiausia grožinės literatūros). Nuo 1951 m. pradėtas leisti savaitinis, šeštadieninis *Mokslo, meno ir literatūros priedas*. Būtina pažymėti, kad *Draugo* redakcijos, administracijos ir rėmėjų pastangomis tais pačiais 1951 m. buvo įsteigta kasmetinė 1 tūkstančio dolerių premija už geriausią konkursui atsiųstą romaną, o 1962 m. (Maironio metais) paskirta 1 tūkstančio dolerių poezijos premija (pirmąją gavo poetė Kotryna Grigaitytė, antrą 1963 m. – poetas Kazys Bradūnas). Teko užtikti tokį faktą, kad 75 procentai išeivijos poetų ir rašytojų bendradarbiavo *Drauge* ir leido laikraščio leidykloje savo kūrybą. Visa tai rodo, kad išeivijos kultūrinis gyvenimas sukosi apie *Draugą* ir, kad leidinio finansinė padėtis nebuvo bloga, kaip kitų spaudinių.

Atkreiptinas dėmesys, kad pasitraukus L. Šimučiui iš vyr. redaktoriaus pareigų 1952 metais dienraščio vieta po truputį keitėsi. Nepaisant to, dienraštis ir toliau išlaikė savo populiarumą. Tai iliustruoja keletas pavyzdžių. Teko kalbėtis su ne vienu D. Britanijos ir Kanados lietuviu, kurie nuolat prenumeravo *Draugą*. Jų teigimu, daugelis jų pažįstamų taip pat skaitė šį dienraštį. Dar tarybiniais laikais keletas mokslininkų iš Lietuvos stažavosi Jungtinėse Amerikos Valstijose ir grįžę pasakojo, kad stažuotės metu buvo užsiprenumeravę *Draugą*. Tie pavyzdžiai rodo dienraščio svorį lietuvių visuomenėje. O kaip šiandieną laikosi vienintelis išeivijos dienraštis?

ALGIRDAS VERBA

EILĖRAŠČIAI

Baltasis gaisras

Vasara mano, dega
Durpynai, miškai šventi.
Baltą vieškelį deglą
Iškėlus švieti ir naktį.

Rugiagėlė ir raidė
Virpa baltajam gaisre.
Tarsi darželio našlaitė
Sesės marga dvasia.

Diemedžiai, rūtos nudžiūvę,
Švies vakarinė žvaigždė.
Parjoja ant kuino lietuvis,
Dar nepražuvęs, duok Die...

Ar tu nueisi toliau
Nei bėgiai žeidžią Karaliaučiaus?
Tik ešelonai dusliau
Degančios vasaros griaučiuos...

Grūde, nupuolęs žemėn,
Laimink mūsų namus.
Patys, įkritę į Amen,
Prisikeliam į mus.

Dunda, burzgia ir mūkia
Vasara mano brangi.
Kur tu pro vieškelį mūka
Pati kaip mūka žvelgi?

Malonės prašymas

Meskite akmeniui man į širdį –
Žinočiau aš paukščio skrydį.
Įteikite man tą karūną – leliją –
Susigrąžinčiau vandens ir laukų karaliją.

Sviesk sniego gniūžte į veidą, sviesk –
Žinočiau žiemą,
Arklių prakaitą,
Pavažų prakalbą,
Baltas šalnotas erdves...

Dilgėlių šluotele mane mušk –
Žinočiau vasarą.
Tėviškės vakarą,
Šiltus namus ir miškus.

Arnoldo Baryso nuotr.

Paliesk mane savo rūbo kraštu –
Žinočiau atmintį,
Žinočiau amą,
Žinočiau akmenį
Ir tavo vardo šviesius kraštus...

* * *

Mus išskiria kalba,
Bet suriša rauda.
Baigta jau prakalba,
Duobė jau užkasta.

O klykiantis lopšy,
Prie motinos krūties,
Pradžių pradžia graži,
Visi jon ranką ties.

Kada troleibuse
Rėks kūdikio kančia,
Lyg angelo dvasia
Atsklendus būtų čia.

Tarsi visais šventais
Aliejais patepti –
Nuskaidrintais veidais
Pikti, kurti, girti.

Lyg Atpirkėjo mes
Palaiminti ranka,
Ore, dykroj, Seime
Palaima ir taika.

Lyg gyvsidabrio tie
Lašeliai paberti,
Visi vienoj jungty,
Lyg prie žvaigždės žvaigždė.

Taip ašara šventa
Per žemę nusiris,
Skardi kaip vyturys,
O ne sprogmuo – slapta...

Dienraščio *Draugas* likimas

Dabar *Draugui* egzistavimo sąlygos šiek tiek panašios į laikotarpį po 1918 metų, kai susikūrė nepriklausoma Lietuva, ir į laikotarpį po 1948 metų, kai į JAV gausiai atvyko naujieji ateiviai – dypukai. Šiuo metu JAV gyvena didžiulis skaičius naujai atvykusių lietuvių, kuriuos *Draugas* turėtų traukti prie savęs ir tuo pačiu išsaugoti senųjų JAV lietuvių ir jų palikuonių pasitikėjimą. Bendras senųjų ir naujųjų JAV lietuvių interesų vardiklis, kuris ir anksčiau buvo dienraščio propaguojamas, yra. Dar 1984 metais švenčiant laikraščio 75-metį, jubiliejiniame leidinyje buvo labai aiškiai apibrėžtas dienraščio tikslas – „Kaip praeityje, taip ir ateityje, **‘Draugas’ pasiryžęs remti visas tas lietuviškas organizacijas, kurios dirba Lietuvos ir lietuviybės gerovei. Kaip anksčiau, taip ir ateityje šis**

dienraštis bus atviras visiems, kurie reikšis krikščioniškoje, tautiškoje ir lietuviybės išlaikymo plotmėje...” Šis kilnus tikslas ir šiandien neprarado savo reikšmės. Tik būtina jį pritaikyti esamoms sąlygoms, atsižvelgiant į išeivijos skirtingų bangų interesus. Skaitant dabartinį dienraštį, galiu pasakyti, kad laikraščio redakcija išties daro pastangas spaudinį pritaikyti prie naujų sąlygų. Tai daro žavus moterų kolektyvas, kuriam pradžią davė buvusi vyr. redaktorė Danutė Bindokienė, o dabar nauja, jauna vadovė dr. Dalia Cidzikaitė. Taigi, buvo laikas kai laikraščiu vadovavo kunigai, buvo laikas – kai pasauliečiai vyrai, o dabar atėjo laikas moterims. Kažkas yra pasakęs – „Pasaulį išgelbės moterys”, todėl tikiuosi, kad antrame savo šimtmetyje *Draugas* išgyvens ir dar labiau sustiprės dėka pasiaukojančių redakcijos darbuotojų – pasauliečių moterų ir viso pasaulio lietuvių paramos dėka. □